

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Анастасия Ничева Петрова,
ВТУ “Св. св. Кирил и Методий“, катедра „Обща лингвистика и
старобългаристика“,
член на Научно жури въз основа на Заповед на Ректора на СУ „Св. Климент
Охридски” № РД-38-657, 15.12.2022 относно

дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
„доктор”

по професионално направление 2.1. Филология (общо и сравнително езикознание
– балканско езикознание), на тема **“Формално и семантично изразяване на
биологичния пол в балканския езиков ареал”** с автор **Венелин Иванов
Николаев**,

редовен докторант към катедра „Общо, индоевропейско и балканско
езикознание“,

с научен ръководител доц. д-р Мая Александрова

1. Образование и професионална квалификация

Образованието и професионалната квалификация на докторант Венелин Николаев са знак за целенасочена и задълбочена подготовка по пътя към успешна научна реализация. Обучението в Националната гимназия за древни езици и култури (София), надградено с обучение по специалността „Класическа филология“ в СУ „Св. Климент Охридски” и в „Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών“, както и значителният трудов стаж на докторанта показват подчертан афинитет към работата с езици. Безспорно изминатият дотук път допринася за усъвършенстване на знанията и уменията на Венелин Николаев в полето на езиковите контакти, билингвизма и преводаческото майсторство.

2. Характеристика на дисертационния труд и автореферата

Дисертацията е с обем 425 стр. и се състои от увод, четири глави, обобщение, два речника с термини и библиография. С тези формални и структурни

характеристики трудът изпълнява изискванията за дисертационно изследване. Авторефератът отразява точно структурата и съдържателните особености на дисертацията. Избраната научна проблематика е актуална, непроучена достатъчно в съпоставителен план и много перспективна. Части от дисертационния труд са апробирани в авторитетни академични издания.

В уводната част на дисертацията е формулирана амбициозната цел да се представи системното изразяване на понятието за пол в три езика от балканския ареал - български, гръцки и румънски. Вниманието е насочено към начините за кодиране на биологичния пол в езиковите структури и спецификата в изразяването на граматическата категория род в имената на хора и животни. Проучването е опит за прилагане на интерпретативен подход в плана на езиковата синхрония, допълнен от редица диахронни препратки. За ексцерпция на езиковия материал от гръцкия и българския език е използван богат набор от лексикографски издания, много електронни ресурси, данни от проведени собствени издирвания на единици от живата реч.

В първата част е изградена теоретичната основа на проучването, като се използва опита, акумулиран в науката от други изследователи. Придържайки се най-вече към теоретичните постановки на британския езиковед Гренвил Корбет, докторантът излага работна хипотеза за два типа родови системи: семантична (в която родът на името се определя от неговото значение) и формална (в която граматичната форма насочва името към конкретен род). Спецификата на категорията род е очертана с привличане на данни от много типологически различни езици, с което се търси фон за тълкуването на собствения езиков материал. В тази част на труда има няколко момента, които заслужават внимание.

- Отчетено е присъствието в езиковата система на открити и скрити (криптотипни) категории, с изтъкване на връзката между ОДУШЕВЕНОСТ, ПОЛ и РОД. Осъзната е голямата дълбочина на криптотипната категория ОДУШЕВЕНОСТ. Нейната важност е открита в начина, по който човек интерпретира същността на живите обекти от реалността и отношенията помежду им, без да достига до високи степени

на формализация на категориалните признаци. На много места в текста е направен опит да се намери семантичното основание за проявата на одушевеността и когнитивните структури, на които е базирана.

- Категорията род е очертана като класифицираща категория, отношенията между членовете на която може да не съвпадат с референтните отношения между реалните обекти. Основателно се отбелязва, че зад установената родова система в езика стои определена естествена (наивна) категоризация на предметния свят. Тази категоризация отразява значими в съответната култура различия при възприемането на обектите от действителността и отношенията помежду им. Формулирани са аргументи в полза на това, че езиковите разлики в много случаи са провокирани от екстралингвистични фактори, че съществуват социални стереотипи в осмислянето на ролите на мъжа и жената, обществено приемливо поведение и очаквания от тях, които се оказват достатъчно значими, за да бъдат кодирани в системата на езика (с. 24). Затова учудва определянето на *картина на света* в приложния речник (с. 403) като „неясно дефинирано понятие“. Самият автор посочва конкретни доказателства за наличието на специфично светоусещане, интерпретирано със средствата на езика (вж. само коментара към уловените различията в концептуализацията и вербализирането на понятието за ‘дете‘ в румънски, български и гръцки на с. 397).

Втората част на дисертацията е опит да се очертае фрагментът от системата на българския език, отреден на категорията род. Чрез анализирания езиков материал е очертан основният начин за именна категоризация в аналитичния български език - родовата система, според която всяко съществително в единствено число принадлежи към един от трите рода (мъжки, женски и среден). Подчертано е различното проявление на категорията като морфологична при прилагателните, числителните, причастията и местоименията (с реализиран формален критерий) и при съществителните, където има лексикално-граматичен облик. В същото време е отчетено наличието на криптотипна опозиция мъжколичност –

женсколичност (Буров) в семантиката на съществителните имена, на основата на която се градят всички родови противопоставяния.

В изложението са привлечени интересни за анализ примери на нарушаващи системността явления. Те са отражение на динамиката в процесите на назоваване и са свързани с асиметрията между граматическото и смисловото съгласуване: напр., колебание в съгласуването при съществителни от общ мъжко-женски род (*пройдоха, маскара, панта, балама, хаймана* и др.; вж. и *безработен арабеса* на с. 154); конкуренция между формалния среден род и мъжкия род при актуализация на признака ‘лице мъж’ (*крупие, аташе, джипи, зомби, парвеню* и др.). Подобни примери, които заслужават особено внимание, са регистрирани на различни места в текста, но в повечето случаи са оставени без коментар. Наблюдаваната асиметрия става предпоставка за редица отклонения в неконтролирана форма и дискутирането на подобни „състояние на вибрация“ (Ст. Димитрова) би било приносен момент в изследването.

Добра е идеята да се потърси рефлексията на пола и в областта на фразеологията и паремиологията. Но някои от примерите нямат отношение към проблематиката ПОЛ - РОД и причината за привличането им в анализа остава неясна, вж. напр.: „Българските поговорки изобилствуват със сравнения с коня“, илюстрирано с *Трай коньо за зелена трева, Като кон с капаци, Вятър ме вее на бял кон (бяла кобила)* и др., които без основание са съотнесени с гръцкия идиом *πράσινα άλοφα* (с. 37).

Третата част на труда е посветена на гръцката родова система. Анализиранияте данни отвеждат до констатацията, че новогръцкият език не демонстрира големи отклонения от старогръцкия модел на изразяване на рода, съответстващ на естествения пол. Очертана е картината, в която естественият род в старогръцкия обхваща основно думите за одушевени предмети (мъжки и женски род) от активния клас, на които отчетливо са противопоставени имената от инактивния клас (неутралния род), постепенно разпространен и при полово незрели или полово неутрални одушевени предмети. Става ясно, че редица специфични особености в граматическата категория род, оформени по пътя на

гръцкия език към анализъм, могат да бъдат обяснени с организацията на езиковата система като цяло – наличие на падежни флексии при имената, които се менят по род и число; същността и функционирането на определителния член и др. Защитена е идеята, че граматическата категория род в гръцкия език функционира като тричленна категория, обхващаща съществителни, прилагателни, местоимения и причастия, и отличаваща се с висока степен на балансираност, устойчивост и консервативност. В съгласие с идеята на Анастасиади-Симеониди, родовата система е очертана като организирана съвкупност от централни, междинни и периферни членове, чийто статус зависи от степента на тяхната представителност или приближеност до *прототипа*. Важен акцент в тази глава е откритата роля на определителния член, който функционира като един от основните критерии за различаване на граматическия род при имената в новогръцкия. На места изложението е допълнено от описание на редица екстралингвистични фактори, повлияли върху състоянието на категорията род (напр., потърсена е връзката между обществената нагласа към определени професии и езиковите средства за интерпретацията на пола в езика - с.177, 185). Подробно са представени основните способности за изразяване на рода в гръцки - лексикален (т.е. чрез думи с различен корен); морфологичен (т.е. чрез прибавяне на суфикс към съществително име от мъжки род за образуване на съществително име от женски род); съществителни от общ род (т.е. чрез употреба на различен по род определителен член пред думи с еднакъв строеж).

Съгласно направената в началото на изследването уговорка, особеностите на румънския език по отношение на категорията род са представени в по-сбит вид в четвъртата глава. Очертана е спецификата на румънския като език от романската група на индоевропейското езиково семейство, наследил до голяма степен родовата система в латинския. Изтъкнат е фактът, че тричленната категория род отличава румънския от останалите съвременни романски езици, чиято родова система е реорганизирана в историческия им развой и сведена до две грамеми. В изложението на тази част от труда е отделено значително място за разискване на сложния статус на средния род в румънската езиковата система.

Ясно е подчертана тезата, че в разглежданите езици от балканския ареал категорията род проявява изключителен стабилитет, заради което в структурата ѝ се откриват особености, реконструирани още в индоевропейския праезик. След отпадането на падежите в българския език и редуцирането им в другите два езика родът придобива статут на важен формален класификатор при имената. Сходство в балкански план е и съхранението на трите грамеми мъжки, женски и среден род, което оформя облика на румънския като романски, но и балкански език, т.е. „екзотичен“ в своята езикова група.

3. Бележки и препоръки

- Трудът е със значителен обем и би спечелил много от по-стегнатата и ясна структура на текста, както и от обобщение в края на всяка от трите основни глави, посветени на отношението ПОЛ – РОД в български, гръцки и румънски.
- Добър изследователски маниер е систематизацията на данните в таблици, схеми и под., което улеснява поднасянето и възприемането на разработваната идея.
- Изследването е базирано върху голям систематизиран набор от езикови единици, без уточнение за обема на корпуса.
- Необходима е по-голяма яснота в терминологичния апарат на изследването. Нерядко въведени от докторанта термини се използват в текста без необходимото уточнение и със значение, различно от установеното в лингвистичната литература, напр. *хетероним*, *протагонист*, *семантична носимост*, *суфикс*, *завършек*, *формант* и др.
- Текстът има нужда от смислово и стилистично прецизиране на употребата на изразните средства, на места несъвместима с научния стил: „усеща се привкус на умалителност“, „завоалиране на жената с мъжка лексема“, „смислоотдаване на пола“, „омъжественото назоваване“, „присвояване на род“ и др.

4. Заключение

Независимо от посочените проблемни моменти, дисертацията има своя принос за привличане на научното внимание към интересни процеси и явления от живота на изследваните езици в балканския регион. Въз основа на това ще гласувам за присъждане на докторант Венелин Николаев на образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност „Общо и сравнително езикознание (Балканско езикознание), професионално направление 2.1. Филология, област на висше образование 2. Хуманитарни науки.

11.03.2023 г.
Петрова

проф. д-р Анастасия